

СЕМАНТИЧКА СТРУКТУРА ГЛАГОЛА *ДРЖАТИ* (СЕ) И ЊЕГОВЕ КОНТЕКСТУАЛНЕ РЕАЛИЗАЦИЈЕ¹

САЖЕТАК

У овом раду полази се од значења глагола *држати* (се) и утврђују се реченични модели у којима се она реализују. Примарни циљ истраживања јесте да укаже на међузависност значењског потенцијала једне глаголске лексеми и њених различитих контекстуалних реализација, и уједно да сагледа како на то утиче лексичка семантика допуна с којима се она удружује. Овај глагол реализује се као самостална лексичка јединица (са доминантним обележјима транзитивности односно рефлексивности), али и као лексема ослабљеног значења, или пак десемантизована. Појављује се и у саставу перифраза и фразеологизама.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: глагол *држати* (се), лексичко значење, реченични модели.

1. Увод

Према учењу о вербоцентризму,² структура прости реченице у великој мери условљена је валенцијским потенцијалима глагола у предикату.

Валентност као семантичко-синтаксичка категорија глагола³ подразумева њихову способност да за себе везују друге реченичне конституенте (пре свега именске речи и изразе) и тесно је повезана са лексичко-семантичким и граматичким својствима глаголске речи (према Ружић 2005: 517–518). Глагол у предикатској функцији, који се сматра централним реченичним конституентом, отвара место аргументима и њиховим синтаксичким изразима: субјекту, објекту (директном и индиректном), допуни са значењем оруђа (Ружић 2005: 517–518). Такође, у зави-

¹ Рад је настао у оквиру докторских студија Језик и књижевност (модул језик) на Филозофском факултету у Новом Саду.

² Вербоцентризам је један од основних постулата теорије валентности, коју је, како се сматра, утемељио француски структуралиста Л. Тенијер. Представници немачких синтаксичких школа, међу којима се нарочито издвајају У. Енгел и Г. Хелбиг, даље развијају теорију зависности, тзв. депенденцијалну граматiku (према Петровић 1992). У српској лингвистици највећи допринос овом приступу дала је П. Мразовић, која је начинила преглед развоја теорије (1979) и у ко-ауторству са З. Вукадиновић применила је у *Gramatici srpskohrvatskog jezika za strance* (1990).

³ „Валентност, међутим, није карактеристика само глагола, већ и других пунозначних речи” (Киш 2013: 320). С тим у вези, в. преглед ставова о односу између валентности и рекције у Петровић 1992. В. и рецентнији рад Драгић 2016.

ности од свог семантичког потенцијала, може захтевати појаву различитих адвербијалних допуна.⁴

У овом раду полази се од значења глагола *држати* (*се*) и утврђују се реченични модели у којима се она реализују.⁵ Тако су уз субјекат и објекат у реченичној структури понекад неизоставни различити адвербијални конститuentи, које смо одредили као (обавезне) детерминаторе (в. напомену 4). Примарни циљ овог истраживања јесте да укаже на међузависност значењског потенцијала једне глаголске лексеме и њених различитих контекстуалних реализација, и уједно да сагледа како на то утиче лексичка семантика допуна с којима се овај глагол удружује, градећи при том одређене синтаксичке конструкције. Стога је посебна пажња поклоњена морфосинтаксичком и лексичко-семантичком окружењу датог глагола, који је посматран у различитим реченичним моделима, односно обрасцима, где се он, у зависности од свог окружења, остварује као самостална лексичка јединица, али и као лексема ослабљеног значења, или пак десемантизована. Овај глагол појављује се и у саставу перифразних структура и фразеологизама.

Примери са глаголом *држати* (*се*) ексцерпирани су из *Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (РСАНУ), *Речника српскохрватског књижевног језика Матице српске* (РМС), *Речника глагола са граматичким и лексичким допунама* (РГ)⁶ и из следећих текстова преузетих са сајта *Антологија српске књижевности: Приповетке* М. Глишића (МГ), *Корени* Д. Ћосића (ДЋ), *Дорћол* С. Велмар-Јанковић (СВЈ), *Најбоље године и друге приче* М. Капора (МК).⁷

Обе варијанте овог глагола (*држати* и *држати се*) реализују се као пунозначне, са непотпуном или ослабљеном/испражњеном семантиком. Приликом навођења значења⁸ руководили смо се начелом „од конкретног према апстрактном”, које уједно представља један од основних принципа семантичког развоја.⁹ Циљ

⁴ Једно од централних питања теорије валентности, актуелно до данас, јесте однос допуна и одредаба (или података). Преглед ставова в. у Алановић 2011: 166–171.

⁵ „Осим иманентних граматичких карактеристика, особености лексичке семантике глагола као управног реченичног конституента представљају један од најважнијих регулатора реченичног устројства...” (Штрбац 2013: 209–210). На синтагматском плану, међутим, речи ступају у веома сложене међусобне односе – тако валентност глагола може зависити од синтаксичког и семантичког окружења (Ружић 2005: 529), а нека значења заправо се индукују из укупног реченичног контекста. Дакле, приступ „од значења ка моделу”, иако коректан, није и једини могућ (в. нпр. Алановић 2013, где се управо полази од реченичног модела).

⁶ Овај речник, настао је 1989. године у оквиру пројекта *Лингвистички и методолошки аспекти учења језика друштвене средине* и намењен је првенствено онима који српски језик уче као други/страни. Сличног типа је и рецентнији *Речник глагола: научито српски 1 и 2*. Свеобухватне речнике валентности глагола имају неки други словенски језици, нпр. словеначки, уп. *Žele* 2011.

⁷ Примери су давани курзивом. Уз сваки је у загради наведен извор, а уколико нема ознаке извора, пример је конструисао аутор овог рада.

⁸ Дефиниције значења дају се према РСАНУ.

⁹ Реч је о *принципу раста* (в. нпр. Грковић-Мејџор 2013: 228–232).

рада је и да овај приступ упореди са оним који је примењен у РСАНУ и РМС,¹⁰ као и да укаже на основне узроке и механизме настанка богате полисемантичке структуре овог глагола, коју већ својом обимношћу и разгранатошћу сугеришу одреднице у датим речницима.

2. Глагол *држати*: значења и реченични модели

2.1. Глагол *држати* као пунозначна лексема

2.1.1. У свом примарном значењу овај глагол денотира чисто физичку, у начелу статичну, привремену радњу која се реализује рукама, 'имати нешто у руци'. Ситуација која се може описати као 'неко држи нешто/некога' формализује се троаргументном структуром:

$$S(N)\dot{z} + P + DObj(A)\dot{z}/n^{11}$$

Појам на позицији субјекта, репрезентован номинативом, обележен је анимативношћу, док се у функцији директног објекта у акузативу могу појавити разноврсне лексеме – најчешће су то оне које упућују на конкретне предметне референте, али нису ретки ни случајеви са именицама [живо+], по правилу из семантичке класе младих (малих) бића, нпр. *дете, пас*. Ову основну ситуацију илустрирамо примером: *Узео је виле. Не може да их држи* (ДЋ, 57).

Запажамо да се из контекста може имплицирати циљна допуна са негацијом: – *Ниси погодио!* – *викну онај што држи каши* (МГ, 25), [→*да панталоне не спаду*].

Релативно често овај основни троаргументни модел бива проширен за спацијални детерминатор у виду предлошко-падежних конструкција *у руци, у рукама, на рукама, испод руке, под мишком, у наручју*, које се у реченичној структури појављују из потребе да се прецизирају околности: *Моја мати ... држала [је] под мишком једну велику плетеницу и у руци боцу с вином* (РСАНУ, Лаз. Л. 2, 96).

2.1.2. У домену физичког остајемо и када је посреди значење 'придржавати (некога, нешто за неки део)', које је праћено увођењем спацијалног детерминатора у виду предлошко-падежних конструкција за + А, под + А:

$$S(N)\dot{z} + P + DObj(A)\dot{z}/n + Det\ spac\ loc(za + A, pod + A)$$

¹⁰ Треба имати у виду да „...логика израде речничког чланка не може бити увек поуздана основа за утврђивање валентних способности једног носиоца валентности...” (Алановић 2013: 206).

¹¹ У раду су коришћене следеће скраћенице и симболи: S – субјекат, P – предикат, DObj – директни објекат, IObj – индиректни објекат, N – номинатив, G – генитив, A – акузатив, I – инструментал, Det spac loc – спацијални детерминатор, локативност, Det spac dir – спацијални детерминатор, директивност, Det temp quant – темпорални детерминатор, квантификација, Det qual – квалитативни детерминатор, Det quant – квантификативни детерминатор, Det soc – социјални детерминатор, Lex – лексичко језгро, Imper – императив, Cl – клауза, $\dot{z}$ – живо, n – неживо.

Уколико је објекатски појам аниматан, глаголска радња се локализује на делу његовог тела или одеће, при чему је најфреквентнији локализатор *рука* (искључиво у случају под + А), као део тела којим се најчешће успоставља контакт (Арсенијевић 2003: 175). У случају обележја [живо-] по правилу је реч о предмету, те је локализатор неки његов део. Понекад је присутна и семантика 'не дозвољавати одмицање, удаљавање'; уп. примере: ~ *мајку за руку*, ~ *оца за капут*, ~ *врата за кваку* (РГ); ...*устаје, покушава да смири жену, држи је за руке...* (ДТ, 40).

2.1.3. Глагол *држати* употребљен у императиву означава подстицај: P(Imper). Среће се у једноаргументној или двоаргументној структури (са директним објектом, који може бити експлициран и имплициран), у зависности од укупног контекста и конкретног значења: 1) 'хватај (хватајте), шчепај, задржи': *Држите лопова!* (РСАНУ, Ред.); 2) 'узми (узмите), изволите': *На, држите! љутио се Рибичевић, међући неколико новчића у црвену послужничкову руку* (РСАНУ, Кум. 1, 11); 3) 'хајде, дела (за оживљавање приповедања)': *Када изађе младина а ми држ, па руку у џеп* (РСАНУ, Звоно 1910, 63/2).

2.1.4. Семантика 'имати, чувати на одређеном месту' реализује се у синтаксичком обрасцу са спацијалним детерминатором:

S(N)ž + P + DObj(A)ž/n + Det spac loc

Објекти су у овом моделу чешће инаниматни: *Сваки човјек у свом вајату држи хаљине и остало којешта* (РМС, Вук Рј.); ...*а у својој кајити, на лађи, држао је, уоквирен као слику, мали чланак исечен из новина које су, у то доба, излазиле у Земуну* (СВЈ, 77), мада се јављају и они са особином [живо+] (уп. 2.1.1): *држати дете у колицима, ~ рибице у акваријуму*.

2.1.5. Значење 'садржавати, запремати, захватати' индукује се из модела:

S(N)n + P + Det quant DObj(G)n

уколико су субјекат и објекат из семантичких класа посуда односно течности. Генитивни облик именице у функцији објекта условљен је присуством квантификатора: *Два ... бардака ... држе по ½ оке вина* (РСАНУ, СДМ 1851, 85).

2.1.6. Глагол *држати* може имати и значење 'служити као подупирач, носити на себи, одржавати (у физичком смислу)', што је праћено троаргументним реченичним устројством, с тим да се и на позицији субјекта и на позицији објекта налази појам обележен својством [живо-], али из семантичке класе конкретних, физичких појава:

S(N)n + P + DObj(A)n

уп. примере: *Многобројни стубови ... држе сводове цркве* (РСАНУ, Нен. Љ. 17, 24); *Кости кључне ... држе врат* (РСАНУ, М-И 1, 450).

Уколико, пак, субјекатски појам припада домену апстрактног, индукује се значење 'омогућавати постојање; подржавати, крепити, давати снаге, подстицаја'¹²:

S(N)n + P + DObj(A)ž/n

¹² У РСАНУ уз ово значење стоји квалификатор фиг. (=фигуративно).

уп. примере: *Правда држи земље и градове* (РСАНУ, Вукић. М. 6, 133); *Шта је то држало партизане ... у тешкој борби?* (РСАНУ, Тито 2, 14).

2.1.7. Основни троаргументни модел:

S(N)ž + P + DObj(A)ž/n

реализује читав низ значења обједињених контролом персоналног субјекта над објектом са својствима [живо+/-], која најчешће проистиче из посесије. Значење је одређено лексичко-семантичким својствима именица на позицији директног објекта: 1) 'имати право на нешто, имати као својину, поседовати': *Ово имање држали [су] преко стотину ... година* (РСАНУ, Пав. 1, 10); 2) 'имати (некога) у служби, у извесном потчињеном односу, у функцији помоћника': *држати послугу* (РСАНУ); 3) 'гајити (стоку, живину и сл.)': *Држи онолико стоке колико можеш добро да исхраниш* (РСАНУ, Влај. 2, 238); 4) 'имати у радњи, у продаји, продавати': *Држите ли зимске штофове?* (РСАНУ, Ред.); 5) 'водити послове (неке радње, предузећа и сл.) у својству власника': *држати радњу, кафану, адвокатску канцеларију, приватну школу* (РСАНУ); 6) 'имати на располагању, искористићавати (као власник, закупца)': *Онамо је држао бољарска села под закуп* (РСАНУ, Вук 8, 266); 7) 'бити (у односу према некоме) у својству, статусу станодавца': *држати самце* (РСАНУ); 8) 'имати могућност или право управљања (нечим), контроле, заштите (у војном, административном, политичком) погледу': *У оно време црква [је] држала просвету и образованост у својим рукама* (РСАНУ, Нов. 23, 91).

2.1.8. Увођење компоненте правца у семантичку структуру, чиме глагол *држати* постаје близак глаголима кретања, праћено је и појавом одговарајућег конституента у синтаксичком моделу:

S(N)ž + P + Det spac dir

уп. примере: *држати правац*; *Кад проћеш оне вратнице држи десно, на ћеш доћи управо у њихов град* (РСАНУ, НПр Маг. Б., 72).

2.1.9. Глагол *држати* развија и значење 'одржавати, задржавати нешто у неком одређеном положају', што подразумева реченични модел са одговарајућим квалификатором тог положаја:

S(N)ž + P + DObj(A)n + Det qual

уп. пример: *Ваља прозоре отварати што чеиће ... а ако време допушта, онда их држати отворене по цео дан* (РСАНУ, Алб. 1, 54). Као експоненти директног објекта често се јављају именице са значењем делова тела: *Добро иду [коњи], ал главе не држу како треба* (РСАНУ, Лукић Л., ЗНЖ 25, 265).

2.1.10. Концепт 'одржавати (нешто, некога) у неком стању (физичком или психичком)' прототипично је репрезентован следећим реченичним устројством:

S(N)ž + P + DObj(A)ž/n + Det qual

које илуструјемо примерима: *Потребно [је] да се кожа држи у што бољем реду и чистоћи* (РСАНУ, Вуков. А. 1, 38); *Што се већма приближује непријатељу то више треба да држимо војнике у страху и трепету* (РСАНУ, Јонке 3, 9).

У домену одржавања стања регистровано је још неколико релативно специфичних модела. Могуће је да се именица која денотира стање позиционира на место објекта, да се на позицији субјекта радње нађе чинилац неопходан за наставак трајања одређених околности, а срећу се и примери где у формалној структури изостаје експлицирање стања, али је оно познато из контекста и подразумева се [$\rightarrow$ дугме држи јакну закопчану]. Наведене ситуације редом представљамо следећим реченичним структурама:

$$S(N)\dot{z} + P + DObj(A)n$$

$$S(N)n + P + DObj(A)n$$

$$S(N)n + P$$

и поткрепљују их примери: *Доброћудна старица ... му је држала ред у стану* (РСАНУ, Виенац 1885, 8); *Метни које крупнице дрво да ватру држи* (РСАНУ, Весел. 6, 139); *Ово дугме добро држи, а оно друго може да се откине* (РСАНУ, Ред.). У последњем примеру значење глагола *држати* могло би се протумачити и као блиско једном од значења његове рефлексивне варијанте 'бити учвршћен, причвршћен' (в. 3.1.2).

2.1.11. Реченице које следе оформљене су под утицајем нарочите перспективе: *Под вечер стала се јаче тужити, да је држи студен и непрестано нека језа подилази* (РСАНУ, Буд. 2, 145); *Нисам ни за шта ... стално ме држи нека сета* (РСАНУ, Тар. 1, 372); *...али, од победе у њему остаје само нека измрвљена пуштош која дуго држи* (СВЈ, 33). Наиме, на позицији субјекта налазе се именице са значењем стања (психичког, или физичког које имплицира психичко), док је објекат обележен као [живо+], и то по правилу [људско+]. Све то може се овако приказати:

$$S(N)n + P + DObj(A)\dot{z}$$

На овај начин стање се концептуализује као сила која обухвата, обузима свог објекта, који нема никакву контролу и моћ, тако да се значење глагола *држати* може одредити као 'прожимати, испуњавати, обузмати не попуштајући'.¹³ То се одражава и на редослед конституената: субјекат са значењем стања углавном се позиционира на крај реченичне целине и на тај начин истиче.

2.1.12. Интранзитивни концепт реализује се када глагол *држати* има значење 'трајати, не попуштати':

$$S(N)n + P + Det\ temp\ quant$$

На позицији субјекатског аргумента јављају се апстрактни појмови из семантичке класе природних појава, чиме се истиче њихова својеврсна активност и одсуство контроле од стране човека. У реченичној структури јавља се и детерминатор са значењем темпоралне квантификације: *Мраз је држао до фебруара, а тада наста рана топлина* (РСАНУ, Мид. М. Ђ. 31, 106); *Велика суша ... је држала скоро целог јуна* (РСАНУ, Адамовић Л., Дело 5, 443).

¹³ У РСАНУ уз ово значење стоји квалификатор фиг. (=фигуративно).

2.1.13. Семантика ‘обуздавати, уздржавати; спречавати појаву, испољавање (у вези с душевним стањем, расположењем)’ може се граматикализовати базичним реченичним моделом, где се, како показују примери, појављују одређени морфо-синтаксички индикатори такве семантичке интерпретације:

$$S(N)\dot{z} + P + DObj(A)n$$

У примеру: *Јаук једва уздржати могу, / Али сузе држати не могу* (РСАНУ, Бот. 2, 161) индикатор значења је конституент *не могу*.

Уколико је реч о специфичној ситуацији када се као субјекат који не дозвољава исказивање емоција доживљава апстрактна, необјашњива сила – реченица се уобличава на следећи начин:

$$S(N)n + P + DObj(A)\dot{z} + Cl(da + present)$$

уп. пример: *Не знам шта ме држи да му не креснем у брк све што мислим о њему* (РСАНУ, Ред.).

2.1.14. Глагол држати има и значење ‘старати се, водити рачуна (о људским бићима или животињама), пазити, васпитавати, неговати’. Оно се индукује из модела са аниматним субјектом и објектом, а кључни индикатор представљају семантика именице у функцији објекта (младо биће) и квалификативни детерминатор:

$$S(N)\dot{z} + P + DObj(A)\dot{z} + Det\ qual$$

уп. примере: *Но, ево видите, да је [кћер] држим оштро, да јој браним* (РСАНУ, Крањч. Стј. 4, 52); *Велика [је то] и добро држана крава* (РСАНУ, Н, Кр., 3).

2.1.15. Семантика ‘придавати важност (некоме, нечему), имати високо мишљење; сматрати као значајно, полагати (на нешто)’ подразумева реченични образац с персоналним субјектом као носиоцем когнитивне активности и с директним објектом формализованим пре свега предлошко-падежном конструкцијом до + Г, ретко на + А:¹⁴

$$S(N)\dot{z} + P + DObj(do + G / na + A)n$$

уп. примере: *Држао је до његова поштења* (РМС, Павл.); *Трећи ... дио би сачињавале приче, сатире и други белетристички покушаји, до којих је писац чини се много држао* (РСАНУ, Венц. 1, 39); *Поред свога јунаштва много држи на сјајно оружје и богато одело* (РСАНУ, Ил. Д. 3, 33); *Недић је много држао на логички склоп књижевних састава* (РСАНУ, Јов. С. 11, 166).

2.1.16. Значење ‘ценити (нешто), приписивати одређену вредност (нечему)’ изискује појаву квантификативног детерминатора у реченичном обрасцу:

$$S(N)\dot{z} + P + DObj(A)n + Det\ quant$$

уп. пример: *Скупо држи своју русу главу* (РСАНУ, Маж. И. 1, 11).

2.1.17. Глагол *држати* са значењем из когнитивне сфере ‘имати основа за неко мишљење, веровати’ јесте сентенцијално-прелазан, те се директни објекат формализује клаузом:

¹⁴ У РСАНУ објекатска допуна на + А квалификована је као архаична (заст. на нешто). Њена појава могла би бити последица интерференције са семантички релативно блиским *полагати на* (в. дефиницију).

S(N)ž + P + DObj(Cl)

Ову ситуацију илуструју наредни примери: *Он је стално држао, да је знаност људска открила све, да за њу нема тајна* (РСАНУ, Новак Вј. 3, 8); *Држим, да долази оно, што сам цијели свој живот очекивао* (РСАНУ, Бег. М. 2, 14).

2.1.18. Значење ‘одржавати добре односе, бити у савезу, у дослуху, слагати се (понекад подразумевајући тајност или непожељност таквог односа)’ захтева појаву социјалног детерминатора у реченичној структури. Глагол *држати* овде је (бар формално) непрелазан:

S(N)ž + P + Det soc(s + I)

уп. примере: *Неће мени господин учитељ ништа, јер он држи с народом* (РСАНУ, Том. Ј. 2, 86); *[Они] су за окупације држали са туђином* (РСАНУ, Сек., Књиж. 2, 174).

2.2. Глагол *држати* као лексема непотпуног значења

Када развија семантику ‘сматрати’, ‘мислити о неком да представља нешто одређено, приписивати му нека својства’, близак је семикопулативним глаголима и захтева појаву одговарајућег лексичког језгра, које може бити формализовано предлошко-падежном конструкцијом за + А, слободним инструменталом или поредбеном конструкцијом:

S(N)ž + P + Dobj(A)ž/n + Lex(za + A / I / poredbena konstrukcija)

уп. примере: *Често су му се пута смијали и држали га за будалу* (РСАНУ, Поп. 2, 21); *Он је њега држао простим дивљаком* (РМС, Коз. Ј.); *Кнезове држао је као своје синове* (РСАНУ, Нен. М. 2, 23).

2.3. Глагол *држати* као лексема ослабљеног/испражњеног значења

Глагол *држати* среће се и у релативно великом броју спојева с различитим семантичким класама именица, где функционише као лексема готово сасвим ослабљеног значења, тако да је семантичко језгро датих веза пренето на именицу или је дошло до идиоматизације датог скупа речи.

Тзв. декомпоновани предикат настаје као резултат номинализовања предикације и екстракције вербалног елемента, и има структуру *Verbum + Nomen deverbativum* (Radovanović 1990: 53–54). Примери *држати говор*, *~ предавање*,¹⁵ *~ излагање*, *~ испит* (РСАНУ, РМС) сасвим одговарају једној од ситуација у којима је декомпоновање продуктиван процес – реч је о екстралингвистички условљеним околностима „у којима је семантички релевантно саопштити податак о претходној друштвеној институционализованости акције (чина) чију укупност репрезентује предикација која је у питању” (Radovanović 1990: 54), уп. *говорити*, *предавати*, *излагати*, *испитивати*. Декомпозиција *држати власт* (РСАНУ) (на-

¹⁵ Може се експлицирати индиректни објекат у дативу, уп. *~ предавање лингвистима* (РГ).

спрам неутралног *владати*) вероватно настаје из потребе да се нагласи дуготрајност процеса и самовоља владоаца.

Глаголским перифразама припадали би и следећи примери, којима се изражавају нелексикализоване радње: *држати час*, ~ *састанак*; *Није давно било, када су влашки и молдавски кнежеви ... на нашој земљи држали смотру над турским ... војскама* (РСАНУ, Ђорђ. Вл. 14, 278); *А три дана држасте оно бденије, а?* (МГ, 42).

Глагол *држати* јавља се у склопу различитих окамењених израза, уп. примере: ~ *своје* 'радити по своме', ~ *реч* 'испуњавати обећање', ~ *чију страну* 'помагати кога, одобравати коме', ~ *у себи* 'крити, тајити' ~ *корак с киме* 'ићи упоредо; бити једнак, раван некоме' (РМС); ~ *до себе* 'ценити себе' (РГ).

Овај глагол релативно је фреквентан као део фразеологизама, који се одликују експресивношћу (Мршевић-Радовић 1987: 11, 16); уп. примере: ~ *коме свећу*¹⁶ 'бити некоме ортак или саучесник, судионик у чему', ~ *коме лекцију* 'псовати, грдити кога', ~ *главу високо* 'бити поносан, горд', ~ *као мало воде на длану* 'угађати коме у свему', ~ *кога у шаци* 'имати кога у власти, под својим вођством, у зависности', ~ *језик (језичину) за зубима* 'ћутати', ~ *све конце (дизгине) узде у својим рукама* 'имати власт, бити господар ситуације', ~ *на оку* 'не пуштати кога с очију, пазити, вребати на кога', (РМС); *не држи га место*¹⁷ 'не може да се смири, узнемирен је, нервозан је' (РСАНУ); ~ *некога под стакленим звоном* 'превише штитити некога'.¹⁸

¹⁶ У РМС уз овај израз стоји квалификатор фиг. (=фигуративно).

¹⁷ Локализатор у површинској структури заузима позицију субјекта, чиме израз и добија на експресивности.

¹⁸ Јасно је да семантика и структура фразеологизама с глаголом *држати* произилазе из његових значења и модела (нпр. *држати главу високо* 'бити поносан, горд' изведено је из значења 'одржавати, задржавати нешто у неком одређеном положају' (в. 2.1.9) и њему одговарајућег структурног обрасца и „настаје семантичком транспозицијом нефразеолошке синтагме која описује (номинира) гест" (Мршевић-Радовић 1987: 37), који се сматра манифестацијом карактерне особине). Ипак, тешко је сваки конкретан фразеологизам директно повезати са изходним значењем и моделом (нпр. *држати коме свећу*). Но, чини се да је највећи број њих мотивисан семантиком 'имати, чувати на одређеном месту' (в. 2.1.4), која је праћена појавом спацијалног детерминатора.

3. Глагол *држати се*: значења и реченични модели

3.1. Глагол *држати се* као пунозначна лексема

3.1.1. Основна семантика глагола *држати се* 'придржавати се, хватати се (физички)' на синтаксичком плану реализује се на овај начин:

$$S(N)\check{z}/n + P + Det\ spac\ loc(za + A)$$

уп. пример: *Држи се за шипку* (ПГ). Детерминатор којим се реферише о локализатору експлицира се факултативно, будући да је најчешће реч о аниматним субјектима који се придржавају уз помоћ неког дела свог тела (најчешће су то *руке*): *Грчевито се држала објема рукама за масивну ограду старинског кревета* (РСАНУ, Кушан И. 1, 127).

Значење глагола *држати се* може бити и реципрочно: *Држали су се за руке у полутами ресторана у коме су се чули само шапат и дискретно звецкање прибора за јело* (МК, 145).

3.1.2. Значење 'бити причвршћен, прикачен', 'остајати у одређеном положају' остварује се у следећем моделу:

$$S(N)n + P + Det\ qual + Det\ spac\ loc$$

Примери показују да квалификативни детерминатор најчешће имплицира нестабилност (*једва, некако*): *дугме се једва држи на капуту*; *То сликарско платно се некако држи на ногарима* (ПГ).

3.1.3. Блиско претходном је и значење 'ослањати се на нешто, лежати, почивати на нечем (физички)', које се граматикује моделом:

$$S(N)n + P + Det\ spac\ loc$$

уп. пример: *Дворана се изнутра држала на мраморним стубовима* (Ил. Д. 2, 120).

3.1.4. У овом значењском лику реализује се транзитивна концепција глагола *држати се*. Појава директног објекта у форми слободног генитива сигнал је индиректне прелазности (Антонић 2005: 134):

$$S(N)\check{z} + P + DObj(G)n$$

Уколико функцију директног објекта врши именица која денотира неки конкретан, физички појам, реч је о значењу 'кретати се у близини нечега, дуж нечега, не удаљавати се': *Он продужи клатећи се, пипајући и држећи се зида* (РСАНУ, Вас. Д. 2, 67).

Уколико објекат припада сфери апстрактног, индукује се значење 'остајати веран, доследан, привржен (некоме, нечему); испуњавати, извршавати (обавезу)': *Кад се чоек шта прихвати онога нек се и држи* (РСАНУ, НПосл Вук).

3.1.5. Глагол *држати се* развија и семантику 'издржавати, не попуштати, одолевати', 'одржавати се у животу, моћи подносити неку средину (температуру, услове и сл.), живети; налазити се у одређеном физичком, здравственом стању':

$$S(N)\check{z} + P$$

Квалификатор семантике 'добро' факултативно је присутан; уп. примере: – *Али те, Марјане, видиш, ето, то тиће уби! ... – Држим се ја! прошапта несрећни Марјан* (РСАНУ, Срем. 14, 125); *Кажу пријатељу нека се држи, ако ни за шта, а оно за инат цинцарији* (РСАНУ, Гар. И. 1, 74); *Наша бака се добро држи* (РГ).

3.1.6. Императивни облик глагола P(Imper) сигнал је комуникативне вредности упозорења, претње, 'чувати се, пазити се': *Нек се држе, ако у томе буду немарни* (РСАНУ, Напр. 1848, 28).

3.1.7. Наредни модел са глаголом *држати се*:

S(N)n + P + Det temp quant

покрива значење 'трајати, постојати': *Отуда оно велико поштовање према црквеним људима, које се држи до данашњега дана* (РСАНУ, Нов. 23, 91).

3.1.8. Значење 'понашати се, владати се, подешавати свој став' представљено је моделом:

S(N)ž + P + Det qual

уп. примере: *Капетана одмах мину љутина, а још се држи намргођен* (МГ, 43); *Глас о овоме пронео се с невероватном брзином и људи су похрлили; само, држали су се друкчије но што је Анастасијевић предвиђао* (СВЈ, 78).

Уколико је реч о понашању персоналног субјекта усмереном према некоме, реченица се структурира на следећи начин:

S(N)ž + P + IObj(prema + D)ž + Det qual

што показују примери: *Држи се према њој као брат* (РГ); *Ништа се боље нису држали ни ђаци према њему* (РСАНУ, Маш. 4, 19).

3.1.9. Глагол *држати се* као предикат семантике '(међусобно или с неким) одржавати узајамне добре односе, слагати се, дружити се (понекад подразумевајући тајност, незаконитост и сл. таквих односа)' изискује да се у синтаксичкој структури појави социјални детерминатор:

S(N)ž + P + Det soc(s + I)ž

уп. пример: *Није смјела од слуге Милоја, с којим се у то вријеме држала* (РСАНУ, Берт. 1, 84).

Значење глагола може бити и реципрочно, када социјални детерминатор изостаје: *Знаш ли, селе, како смо се држале? / И како смо једна другу помагале* (РСАНУ, НП, Деб. 1, 204).

Уколико се на позицији субјекта и социјалног детерминатора реализују појмови са обележјем [живо-]:

S(N)n + P + Det soc(s + I)n

ситуација се схвата као 'бити у узајамној узрочној вези, бити неодвојив (као појава) од нечег другог': *Све се једно с другим држи: докле год буде оскудице у пшеницима, мало ће ђака ићи у лицеј* (РСАНУ).

3.2. Глагол *држати се* као лексема непотпуног значења

Непотпуна семантика блиска семикопулативним глаголима 'сматрати се, приписивати какво својство себи' изискује појаву лексичког језгра:

$$S(N)\dot{z} + P + Lex(I / za + A)$$

уп. примере: *Држао се важним* (РГ); *Држи се за најбољег мајстора* (РГ).

3.3. Глагол *држати се* као лексема ослабљеног/испражњеног значења

У овој функцији наведени глагол, за разлику од своје нереклексивне варијанте, није нарочито продуктиван, уп. примере: ~ *далеко, по страни* 'избегавати што, клонити се чега', *једва се држи на ногама* 'каже се о некоме који тешко хода (због старости или уморности)' (РМС); ~ *се добрих старих обичаја*, ~ *правила игре*, ~ *дневног реда*, ~ *теме* (РГ).¹⁹

4. Закључак

Анализа показује да се глагол *држати* најчешће реализује као пунозначан и транзитиван,²⁰ са широким семантичким распоном од означавања физичке радње до менталних процеса, с тим да није могуће повући јасну границу између конкретних и апстрактних значења.²¹ Темелни узрок велике семантичке диференцираности са фазичним прелазима треба тражити у значењу корена овог глагола, које подразумева непомићност (в. Грковић-Мејдор 2013: 327). Тако најпре аниматни субјекти своје објекте држе (у) рукама (2.1.1–2.1.3), са појавом других локализатора семантика глагола се модификује и шири (2.1.4), а срећу се и инаниматни субјекти (2.1.5–2.1.6). Физичка непомићност се механизмом појмовне метафоре²² мапира у посесију (2.1.7), непроменљивост (правца кретања, положаја, стања, 2.1.8–2.1.13), доследност (у васпитању, мишљењу и односу према другима, 2.1.14–2.1.18).²³ Индикатори појединачних значења унутар ових концепата јесу различити детерминатори, а у случају основног модела S(N) + P + DObj(A), који је веома продуктиван, лексичко-семантичка обележја именица у функцији

¹⁹ В. напомену 18. Уп. значења и моделе 3.1.2. и 3.1.4.

²⁰ Валентност глагола „стоји у директној вези са његовим обележјем транзитивности, што значи да у зависности од овог категоријалног обележја у одлучујућој мери зависи структура реченице” (Алановић 2013:164).

²¹ Такву поделу је Г. Штрбац (2013) спровела при анализи реченичних модела с глаголом *да(ва)ти*. Семантички и синтаксички потенцијали самог глагола диктирају методолошки приступ.

²² Метафоризација је један од основних процеса у развоју апстрактног појмовника (в. Грковић-Мејдор 2013: 225–228).

²³ Треба имати у виду да овде дат редослед појединачних значења глагола *држати* не одговара нужно и у свим аспектима хронологији њиховог развоја, која нам и није сасвим позната. При том се нека значења у савременом/стандардном српском језику чине у мањој или већој мери архаична/дијалекатски обојена (уп. нпр. 2.1.5, 2.1.18). Но, сва она подједнако доприносе остваривању циља овог рада (в. Увод).

субјекта и директног објекта, при чему се као најзначајније издваја аниматност (живо/неживо) и, у оквиру ње, припадност одређеној семантичкој класи именица (в. нпр. 2.1.6).

Глагол *држати* знатно се ређе јавља са непотпуном семантиком која је блиска семикопулативним глаголима. Када иступа као јединица са мање или више испражњеном семантиком, представља део декомпонованих предиката, а релативно често и различитих окамењених израза и фразеологизама.

Варијанта *држати се* понаша се сасвим аналогно. Најчешће је пунозначна, означава како физичке радње, тако и менталне процесе. Значења су саображена њеном доминантном обележју рефлексивности (уп. нпр. *Дворана се изнутра држала на мраморним стубовима : Многобројни стубови ... држе сводове цркве*) и управо из тог разлога их је и знатно мање у односу на тразитивно *држати*, код којег се велика семантичка диференцијација умногоме заснива на лексичко-семантичким карактеристикама именица у функцији објекта (в. више). И као глаголска јединица непотпуног и ослабљеног/испражњеног значења рефлексивно *држати се* далеко је мање продуктивно.

РСАНУ и РМС у начелу не региструју чињеницу да се глагол *држати (се)* реализује као пунозначан, са непотпуном и ослабљеном/испражњеном семантиком.²⁴ С друге стране, у оба речника постоји тенденција да се значења наводе од конкретних према апстрактним, али она није доследно спроведена.²⁵

Поред тога што оваква и слична истраживања дориносе јаснијем сагледавању међуусловљености лексичке семантике речи, њихових морфосинтаксичких обележја и контекстуалних реализација, она могу бити од значаја за лексикографски опис лексема (било у двојезичним, било у једнојезичним речницима) и структурирање речничких чланака.

Треба додати и то да она несумњиво имају и своју методичко-дидактичку вредност јер се могу употребити у настави српског језика као другог или страног.

²⁴ Тако се примери глагола *држати* у оквиру декомпонованог предиката у РСАНУ подводе под дефиниције: '(обично у устаљеним обртима) а. обављати, вршити, приређивати (у вези с утврђеним процедурама, обичајима и сл.), б. излагати, исказивати (обично о дужем, припремљеном или значајнијем излагању)'. Дефиниција коју нуди РМС нешто је ближа правој природи глагола у овој функцији: 'у вези с именицом као допуном има значење глагола изведеног од такве именице'. Ипак, такви примери у оквиру одреднице у оба речника позиционирани су између оних са пунозначним *држати*. У оба речника се квалификатор фиг. користи на не сасвим прозиран начин (в. напомене 12, 13 и 16).

²⁵ На пример, значење глагола *држати* 'придржавати (некога, нешто за неки део)', које се у овом раду наводи као друго по реду, у РСАНУ је дато као тек осмо, после низа апстрактних, док га РМС ни не издваја. Ипак, треба истаћи и да значења глагола *држати (се)* представљају континуум, те да је чак и уз поштовање начела „од конкретног према апстрактном” могуће више конкретних решења.

ИЗВОРИ

- РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика*. Књ. 1–3, Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, књ. 4–6, Нови Сад: Матица српска. 1967.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Књ. 1–16. Београд: САНУ – Институт за српски језик. 1959–.
- РГ: Петровић, Владислава и Коста Дудић (1989). *Речник глагола са граматичким и лексичким допунама*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства – Нови Сад: Завод за издавање уџбеника – Сарајево: СОУР „Свјетлост” – ООУР Завод за уџбенике и наставна средства. <http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs/>

ЛИТЕРАТУРА

- Алановић, Миливој (2011). *Каузативност – манипулативност: од концепта ка форми*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Алановић, Миливој Б. (2013). Синтаксичко-семантичка валентност глагола *терати* и његових деривата. *Валентност речи и израза. Морфосинтаксички, семантички и прагматички аспекти* (ур. проф. др Владислава Ружић, доц. др Миливој Алановић, доц. др Гордана Штасни). Нови Сад: Филозофски факултет. 191–208.
- Антонић, Ивана (2005). Синтакса и семантика падежа. У: *Синтакса савременог српског језика. Проста реченица* (ред. Милка Ивић). Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига – Нови Сад: Матица српска.
- Арсенијевић, Нада (2003). Акузатив с предлогом у савременом српском језику I. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XLVI/1*: 107–263.
- Грковић-Мејдор, Јасмина (2013). *Историјска лингвистика. Когнитивно-типолошке студије*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Драгић, Мила (2016). Развој теоријско-методолошких концепата реције и валентности у српској лингвистици. *Прилози проучавању језика 47*: 99–121.
- Киш, Наташа (2013). О неким специфичностима валенције придева. *Валентност речи и израза. Морфосинтаксички, семантички и прагматички аспекти* (ур. проф. др Владислава Ружић, доц. др Миливој Алановић, доц. др Гордана Штасни). Нови Сад: Филозофски факултет. 319–328.
- Мршевић-Радовић, Драгана (1987). *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику*. Београд: Филолошки факултет.
- Петровић, Владислава (1992). Прилог класификацији допунских конструкција у српскохрватском језику. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XXXV/2*: 115–132.
- Ружић, Владислава (2005). Проста реченица као синтаксичка целина. У: *Синтакса савременог српског језика. Проста реченица* (ред. Милка Ивић). Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига – Нови Сад: Матица српска.
- Штрбац, Гордана Р. (2013). Реченични модели с глаголом *да(ва)ти*. *Валентност речи и израза. Морфосинтаксички, семантички и прагматички аспекти* (ур. проф. др Владислава Ружић, доц. др Миливој Алановић, доц. др Гордана Штасни). Нови Сад: Филозофски факултет. 209–228.
- *
- Babić, Biljana (2011). *Rečnik glagola: naučimo srpski 1 i 2*. Novi Sad: Filozofski fakultet, Odsek za srpski jezik i lingvistiku, Centar za srpski jezik kao strani.
- Mrazović, Pavica (1979). *Razvoj teorije gramatike zavisnosti. Gramatička teorija. Kontrastivne studije i nastava stranih jezika*. Novi Sad: Filozofski fakultet – Institut za strane jezike i književnosti.

- Mrazović, Pavica (1990). *Gramatika srpskog jezika za strance*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Radovanović, Milorad (1990). O dekomponovanju predikata kao jezičkom postupku. U. *Spisi iz sintakse i semantike*. Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića – Novi Sad: Dobra vest.
- Žele, Andreja (2011). *Vezljivostni slovar slovenskih glagolov (skrajšana knjižna izdaja)*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU – Založba ZRC, ZRC SAZU.

Aleksandra Colić Jovanović

THE SEMANTIC STRUCTURE OF VERB *DRŽATI (SE)* AND ITS CONTEXTUAL REALIZATIONS

S u m m a r y

This paper deals with the meanings of verb *držati (se)* and its sentence patterns. The primary concern of the research is to examine the relation between the semantic potential of a verb and its different realizations and to determine the influence of lexical semantics of complements.

This verb can be an independent lexical unit (with the crucial characteristics of transitivity or reflexivity), the verb with incomplete meaning or desemantized. It is also a part of idioms and phraseologisms.

Verb *držati (se)* denotes a wide range of meanings, from concrete to abstract ones, based on a metaphor from its basic spatial semantics. The specific meaning is determined by the adverbial complements and lexical-semantic characteristics of the subjects and direct objects, with the animacy as the most prominent one.

Key words: verb *držati (se)*, lexical meaning, sentence patterns.

Мр. Александра Цолић Јовановић
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Др Зорана Ђинђића 2
Нови Сад
Србија
Имејл: aleksandra.colic@ff.uns.ac.rs

